

פעילות עם חומרים בגיל שלוש

בשעה שהפעוט פועל עם חומר מסוים הוא קולט קלט חושי. באמצעות תהליך התפישה הוא מעבד ומפרש את הקלט החושי באופן פעיל והופך אותו למידע. הפעוט מקדד את המידע בזיכרון בצורת ייצוג פנימי. התודעה של הפעוט מתפתחת כמערכת ייצוגית. הייצוג החבוי בפעולה, שאיננו מפורש ואיננו גמיש, גורם לפעוט לחזור על אותו הליך פעולה עד שהוא מגיע לשליטה התנהגותית כמעט אוטומטית. בעקבותיה, מפריד הפעוט מן הייצוג החבוי בפעולה את המידע, ומתאר אותו מחדש כייצוג מפורש. עתה הייצוג המפורש והגמיש מאפשר לפעוט לתכנן מראש את פעולתו, ולבצע אותה בשינויים ובהקשרים תפישתיים שונים. בהמשך עשוי הפעוט להגיע ליכולת לנסח את הייצוג המפורש ולחבר בינו לבין ייצוגים מתחומים אחרים שנאגרו בזיכרונו. (האס, גביש, 2000).

פעילות רב-חושית עם חומרים

ההתנסות בחומרי הסביבה קודמת להתנסות בחומרי אמנות. פעוטות מתנסים בחומרי הסביבה (חול, אדמה, מים ועוד) ובצעצועים על הרצפה, תוך כדי תנועה חופשית של כל אברי הגוף. החושים הם האמצעים שבעזרתם קולטים הילדים הצעירים את העולם מסביב. בהמשך יתווספו לחומרי הסביבה חומרי יצירה ככל שנזמן להם. גדעון לויין ראה בעידוד פעילותו של הילד את עיקר מהותו ותוכנו של גן הילדים. הוא ראה בו בראש ובראשונה – שדה חיים. בו יש ליצור תנאי חיים לאישיות פעילה ומתפתחת. לויין הזכיר את דבריו של א. ליס – "כדאי לשוב אל הילדות ולהיזכר ברגעים החולפים של אקסטאזה שמילאו את לבנו כשגילינו פתאום ידיעה חדשה, או כשהתנסינו בניסיון חדש. הרי זו אותה הנאה מן הריגושים, שבכמותם נתנסה בחיים לאחר מכן רק לעתים רחוקות." (לויין, 1971)

עיסוק בחומרי יצירה הוא מקור חשוב עבור הילדים הצעירים להתנסויות חושיות, ריגושיות וקוגניטיביות. חומרים כגון חמר(חימר), גירים (שעווה ושמן), צבעי ידיים, צבעי גואש, חומרים פתוחים לחיבורים והדבקות. אלה חומרים רב כיוונים, שניתן להשתמש בהם במגוון רחב של דרכים והם מאפשרים למידה וביטוי אישי לילדים שונים בגילם, ביכולתם ובצורכיהם ללא קשר ליכולותיהם השכליות, הרגשיות או ה"אמנותיות". העבודה בחומרים מקדמת את החשיבה המופשטת - קישור בין מעשה לתוצאה, צפייה ותכנון של תהליכים, מיון, שיום וכו'. העיסוק בחומרים מגרה את חושיהם של הילדים, והם הופכים את הגירוי למידע. בהמשך, המידע יעובד ויהפוך לייצוג זמין ומוכן לשימוש. היצע החומרים יאפשר רכישת מיומנויות המתאימות לגיל הילדים ולשלב ההתפתחותי כגון - הרגלי עבודה הקשורים בסדר ובארגון הפעולות, טכניקות עבודה (במפגש חוזר ונשנה עם החומרים לסוגיהם והן עם תהליכי העיבוד של החומרים. למשל בערבוב צבעים וגוונים) ודרכי שימוש מגוונות בכלים (באב, אגם, 1995).

חשוב שחומרי יצירה קבועים יהיו זמינים לילדים ביומיום, מונגשים כחלק מסדר היום הקבוע. לילדים צעירים נציע חומרים באופן הדרגתי. עבודה בחומרים היא פעילות מאומצת של ניסוי וטעיה שבמהלכה לומדים הילדים לבחור, לתכנן, לעצב וליצור. זהו תהליך ארוך, שכן בתהליך הטיפול בחומר הילד מגלה מה ניתן לעשות בו. בתקופה זו, ילדים לומדים על צבעים, על מרקמים ועל תכונות של חומרים. בנוסף הם רוכשים ניסיון בקואורדינציה בעבודת השרירים הקטנים, יכולת חיונית כשיגיעו לשלב בו ירצו לעצב את החומרים לצורות מסוימות.

הנגשת חומרים פתוחה ולא מכוונת וסגורה

יש ליצור אווירה טובה, פתוחה ומקבלת, ואקלים חינוכי המאפשר ומעודד התנסות. הכוונת הילדים להפקת "תוצרים" חוסמת את הביטוי האישי, הרגשי, ומרחיקה את הילדים מהתנסות, מחקירה ומהעזה, חוסמת את הדרך לחדוות היצירה, ומחזקת את תלותם במבוגר, שכן בלעדיו לא יצליחו להפיק את אותם "תוצרים".

נאפשר לילדים התנסות חופשית ולא מכוונת בכל חומר.

חמר (חימר)

החמר הוא חומר טבעי אדמתי ההופך לכיורי כאשר גרגריו הדקיקים מעורבים במים בכמות מוגבלת. זהו חומר ראשוני, בו יצרו בני האדם משחר האנושות כלים לשימוש ונוי. החמר לח, דביק, תלת ממדי. פעילות בחמר מספקת הנאה רבה והתנסות מוטורית חושית, המאפשרת ריכוז. המגע בו מספק לפעוט תחושות מענגות, העשויות לשמש עבורו חלופה להנאה שגרמו לו הפרשותיו בטרם נטבע ממנו לותר עליהן. עם העיסוק בחומר, הקלט החושי עשיר ומזמן תהליכי זכירה ולמידה. חושי העור קולטים קשת רחבה של תחושות: לחץ, קור, חום, רטיבות ויובש ומתקיימת גם תחושה עמוקה (פרופריאוצפטיבית). בנוסף פועלים גם חוש הריח, הראייה והשמיעה. מכלול התחושות פועלות באינטגרציה בין חושית. חמר שונה בתכונותיו מחומרי כיור אחרים. הוא מוצק, פלסטי, המשנה את צורתו בהשפעת לחץ חיצוני, מבלי לחזור לצורתו הקודמת. בשונה ממנו, בצק הינו גמיש ואלסטי מאוד לכן עקבות אצבעותיו ותנועותיו של הילד משתנות ומטשטשות במהירות וכך הפעוט אינו מטיב לתפוש ולזכור את עקבות פעולתו. פלסטלינה מושפעת משינויי טמפרטורה. חמר מתאים לעבודה בכל גיל ובכל רמה. פעילות בחמר תורמת ליכולת העיבוד של הקלט החושי (התפישה). מאפשרת הבנת הקשר בין סיבה לתוצאה (הקשר בין תנועה מסוימת לעקבות שנוצרו בחומר) ותורמת לשכלול של המוטוריקה העדינה ולתיאום עין יד. עיסוק בחמר בגיל שלוש מומלץ בשתי דרכים: האחת – פעילות בקבוצה קטנה עם הגנת המלווה בתיווך. במסגרת זו אפשר להדגיש פעולות שניתן לבצע בחומר כמו: לשטח, למעוך, לגלגל, לחורר ועוד. לכל אורך הפעילות חשוב מאוד לא לכוון את הילדים להכנת תוצר מסוים. הדרך האחרת היא הקבועה לעבודה בחומר – פעילות חופשית כחלק מהיצע הפעילויות לבחירה במהלך היום. כדאי לאפשר לילדים לעבוד עם חמר ישירות על השולחן כדי שתנועותיהם יהיו חופשיות. בשום שלב אין המלצה להוסיף פריטים כגון קיסימים או כל אביזר אחר. ניתן להוסיף כלי כיור וכותש שום אך רק לאחר התנסות עם החומר בלבד לאורך זמן. מים מוספים במהלך העבודה מקלקלים את יתרונות החומר אך ניתן להניח על השולחן ספוג לח ולהרטיב קלות את האצבעות, בכדי למנוע התייבשות של החמר.

ציור בצבעי ידיים

מומלץ לעבוד עם צבעי ידיים על לוח קיר חלק וגדול, בעמידה, בכדי לאפשר תנועות רחבות של הגוף. הילדים מתחילים בתנועות אקראיות בחומר, ומפתחים מגוון הולך וגדל של תנועות וביכולתם להתנסות כאוות נפשם. בהמשך ניתן להוסיף כלים כגון מסרקים ופריטים אחרים. צבעי הידיים מאפשרים פורקן מדרישות הניקיון. תרומת הפעילות באה לידי ביטוי בכל תחומי ההתפתחות. הילדים משחקים בחומר, מתלכלכים ו"מקלקלים" את הצבעים (מותר!). השתנותם המהירה של גוני הצבע המתערבבים תורמת ליכולתו של הילד לפתח ייצוגים מפורשים של עקבות פעולותיו הנוצרים על המצע ומאפשרת לו לתכנן מראש את תנועותיו.

ציור בצבעי גואש

פיתוח מיומנויות בצבעי גואש איננו מתרחש בהכרח בד בבד עם התפתחות הביטוי הגרפי בעיפרון. חלק מהילדים שעברו משלב השרבוט ברישום לשלב הייצוגי והם מציינים כבר צורות סמליות בעיפרון, ימשיכו לשרבט בצבעי גואש במשך תקופה ממושכת תוך התנסות חקרנית. הם יכולים לבצע משיכת מכחול או שתיים או לכסות את כל הדף בצבע כפי שצובעים קיר ולא להתייחס עדיין לייצוג. עם הזמן והניסיון רוב הילדים רוכשים את השליטה והביטחון הדרושים לשימוש הבעתי בצבעים לחים. תחילה יפיקו ציורים הצבועים בערבוביה אך עם הזמן יגיעו גם באופן טבעי לציור 'נקי' יותר עם כתמי צבע ברורים. הפעלת לחץ להפיק ציור 'נקי' עשויה להביא את הילדים להימנעות מציור בגואש מתוך תסכול. בתהליך הציור הילדים מגלים צורות שימוש שונות במכחולים. אלה תגליות אקראיות, המיושמות בשלב מאוחר יותר באופן מבוקר על ידם. רבגוניות מפתיעה יכולה להתקבל באמצעים נוספים כמו כפות ידיים, אצבעות, נוצות, ענפים, ספוגים חבלים ועוד. אמצעים אלה אינם תחליף למכחולים אלא אמצעים לגיוון והתנסויות נוספות. מומלץ לצייר בצבעי גואש בעמידה מול לוח (כן-ציור, קיר וכד'). דרך זו מאפשרת לילדים להתרחק ולבחון את הציור. אפשר להתנסות גם בציור על שולחן או על הרצפה.

הדבקות

כמו כל פעילות בילדות המוקדמת, גם פעילות ההדבקה מתפתחת בשלבים קבועים והדרגתיים. מן הפשוט אל המורכב. כל שלב מכין אל השלב הבא הכולל את השלבים הקודמים. בשלב ראשון הילד יתעניין במריחת הדבק. הוא בודק את החומר בידיו, נוגע, מועך, מריח ומתמרח. עבורו בשלב זה, הדבק הוא העיקר והילד יתייחס אל הפריטים להדבקה באופן אקראי כאילו נוצרו רק כדי שהדבק יחזיק בהם. בהמשך יהפוך הדבק לאמצעי והדבקת החומרים תהיה העיקר.

תחילה הילדים מדביקים את החומרים כפי שהם, בלי לייחס תשומת לב למיקומם על גבי המצע ובלי לשנות את צורתם. בהמשך הם לומדים לגזור, לקרוע, לקמט ולקפל בפעולה מכוונת (צרפתי, 1994). בשלב מאוחר יותר יתחילו לעצב את עבודתם מתוך עניין.

בכל השלבים ילדים מוצאים סיפוק והנאה מעצם הפעילות. עם התפתחות ההדבקה תועצם תחושת הסיפוק מתוך ההרגשה שיצרו משהו חדש כשחיברו בין חלקים שלא היה ביניהם קשר.

בשלבים הראשונים, לצורך ההיכרות עם חומרים ותכונותיהם ובכדי שלילדים תהיה שליטה טובה יותר, מומלץ להציע להם מעט פריטים בגודל נוח לאחיזה ומצע נוח להדבקה. בהמשך נציע בהדרגה חומרים נוספים ומצעים לבחירה בכמות גדולה יותר. תחילה נניח את החומרים במספר תיבות ממוינות במרכז השולחן בנגישות נוחה ובנוסף נניח חומרים בתיבות בעמדת חומרים ליד השולחן ונזמין אותם לגשת ולקחת כרצונם. מאוחר יותר החומרים יעמדו לרשות הילדים בעמדת החומרים בלבד לאיסוף חופשי. מומלץ להניח מיכל דבק על השולחן עם מכחולים בעלי ידית קצרה. נזמין את הילדים למרוח את הדבק בעזרת המכחול או באצבעות. בשלב מאוחר יותר נציע לילדים את האפשרות ליצור הדבקות לגובה.

עם בני שלוש רצוי להימנע מחומרים שאינם נדבקים בקלות, מחומרים שמורידים צבע, שנדבקים לאצבעות או שמאבדים את צורתם (כמו עלים רעננים) וכד'. כמובן נוודא שכל חומר המוצע להם בטוח למגע של ילדים. ניתן את הדעת - חינוך איכותי וטוב שומר על הסביבה. להדבקות נשתמש בחומרים בשימוש חוזר והרי יש בסביבותינו חומרים כה רבים, גם כאלה שיכולים לשמש כמצעים מגוונים, עליהם מדביקים. הילדים ייהנו מהפעילות וימצאו בה עניין גם אם נפחית ככל האפשר בחומרים קנויים.

צירוף פריטים לעיצוב ללא הדבקה

מומלץ לאפשר לבני שלוש לעצב באמצעות צירוף פריטים שונים (חפצים קטנים, חלקי פירוק, חלקי משחקים, פקקים, קופסאות, גלילים, חלקי קרטון, שאריות בדים ועוד). הפריטים יונחו לרשותם בתיבות ממוינות על השולחן או על הרצפה או על שטיח מתאים. רצוי להכיר לילדים את הפעילות במסגרת קבוצה קטנה עם הגנת המלווה את התהליך בתיווך. בקבוצה תהיה התייחסות לשיום הפריטים, לחומר ממנו עשויים, התייחסות לצבעים וכד'. נזמין את הילדים לסדר את הפריטים על מצע כלשהו (כגון יריעת בד, קרטון, מראת פרספקס או ישירות על הרצפה) בכל דרך שרצו, באופן שטוח או בבניה לגובה. אפשר להציע אטבים כמחברים. ניתן לצלם את היצירה ועם תום הפעילות להחזיר את הפריטים למקומם. בהמשך נעודד את הילדים לגשת ולפעול באופן עצמאי. הם יוכלו לשתף פעולה ולעצב ביחד עם חברים. בהדרגה עם ההתנסות, העיצוב ישתכלל ויהיה מורכב ומעניין יותר. לעתים עבור ילדים צעירים היצירה שלהם על הרצפה תהפוך עבורם, לסביבת משחק.

סיגל עמיר, מדריכה ארצית לאמנות
האגף לחינוך קדם יסודי, משרד החינוך

מקורות:

באב צ', אגם ר' (1995). **הבעה ויצירה בחומרים**. משרד החינוך, המנהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם יסודי, תל-האגף לתכניות לימודים.

האס מ', גביש צ', חוה תובל – יעוץ מדעי (2,000) **פעוטים מתנסים בחומרי אמנות**, הוצאת אח.

לוין ג' (1971). **פעילות והתנהגות, פרקים בפסיכולוגיה של גיל הגן**. אוצר המורה, הסתדרות המורים.

פלוטניק ר', אשל מ' (2007). **ספר הגן**. הוצאת הקיבוץ המאוחד, התנועה הקיבוצית.

צרפתי מ' (1994). **אמנות הילד. הגשת חומרי יצירה בילדות המוקדמת**. משרד העבודה והרווחה